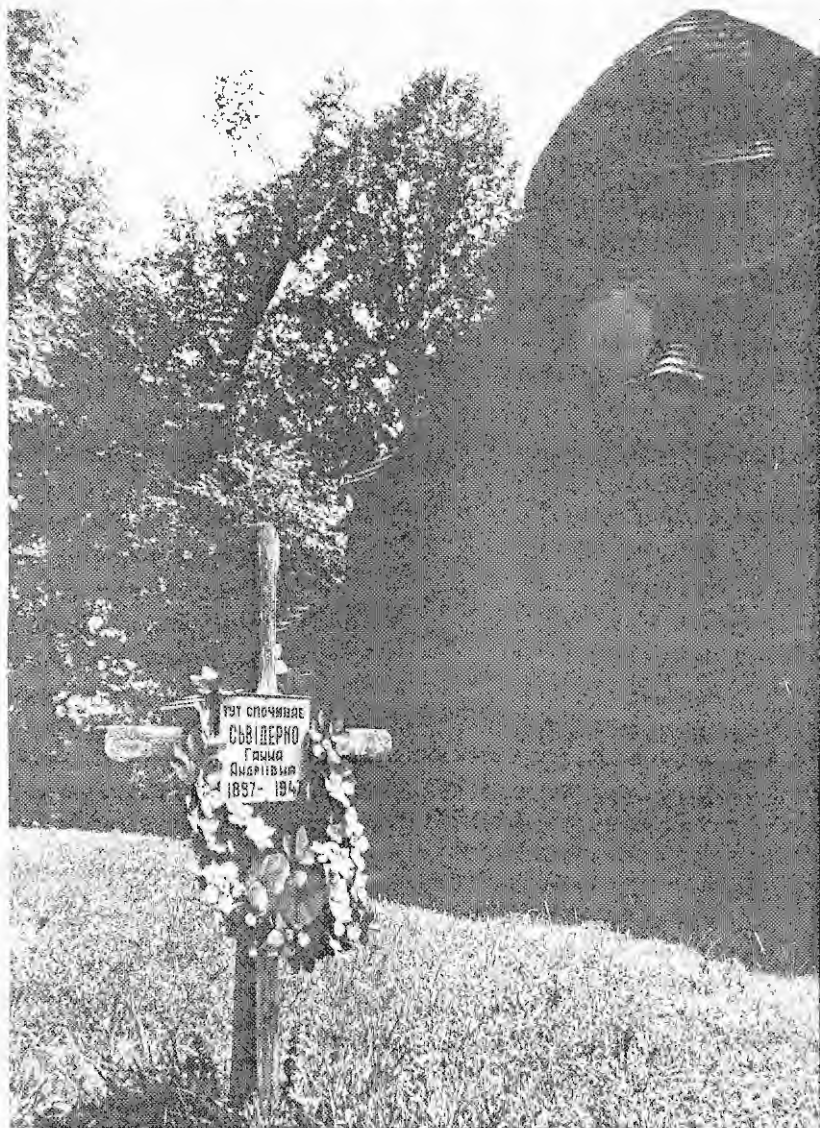

De Terebinth

Nieuwsbrief

Vereniging tot herstel van zorg rond dood en rustplaats

Jaargang VIII, nummer 2
April 1994

COLOFON

De Terebinth Nieuwsbrief is een informatieblad ten behoeve van de leden van Vereniging de Terebinth

Redactie:

Roy R. de Beunje, Josée Bionda,
Sytze de Boer, Wim Cappers en
Cees van Raak

Lay-out:

Jan Verhoog

Redactie en secretariaat:

Dodeweg 31
3832 RE Leusden
033 653380

De kopij voor de volgende Nieuwsbrief moet vóór 18 mei op het secretariaat aanwezig zijn. De kopij wordt bij voorkeur op floppy en in WordPerfect aangeleverd.

Het lidmaatschap van de vereniging kost minimaal: voor personen f 35,-, voor elke huisgenoot f 15,- en voor organisaties f 100,- per jaar. De contributie kan op gironummer 335536 worden overgemaakt. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij vóór 1 december schriftelijk bericht van opzegging is ontvangen.

Losse nummers van de Nieuwsbrief kosten f 2,50 per stuk plus verzendkosten.

Niets uit dit blad mag worden overgenomen zonder vooraf verkregen schriftelijke toestemming van de redactie.

Bijschrift illustratie
voorpagina:

Een van de laatste graven van de Boykie in Polen (foto Wessel Meijer)

INHOUDSOPGAVE

- 23. MEDEDELINGEN REDACTIE
- 24. STANDPLAATS BUITENLAND
- 24. STANDPLAATS POLEN
- 29. OORLOGSGRAVEN -
DE GRAVDIENST
- 32. VERENIGINGSNIEUWS
- 35. RK BEGRAAFPLAATS NIJMEGEN
EEN FOTO-IMPRESSIE
- 38. BOEKBESPREKINGEN
- 42. DOODGEWOON
EEN NIEUW TIJDSCHRIFT
- 43. NIEUWE OOSTERBEGRAAFPLAATS
HONDERD JAAR
- 45. EXCURSIES
- 48. AGENDA

De Terebinth Nieuwsbrief
Jaargang VIII, nummer 2
April 1994

MEDEDELING REDACTIE

Het vorige nummer bleek niet alleen wat later te verschijnen. De verzorging van de lay-out verdiende door onvoorzienne omstandigheden ook geen schoonheidsprijs. Hiervoor biedt de redactie lezers en auteurs haar excuses aan.

Om de betrokkenheid bij De Terebinth in het algemeen en de Nieuwsbrief in het bijzonder kenbaar te maken en daardoor beter aanspreekbaar te zijn, leek het de redactie een goed idee, dat zij zich eens aan het lezerspubliek voorstellen.

Roy P. de Beunje is in 1957 geboren en woont in Amsterdam. De belangrijkste reden om lid te worden van Vereniging de Terebinth was voor hem zijn belangstelling voor begraafplaatsen. Vanuit die belangstelling verzamelt hij boeken over begraafplaatsen en de cultuurgeschiedenis van de dood. Hij vindt het leuk om voor de Nieuwsbrief boekbesprekingen te verzorgen.◀

Josée Bionda is redactioneel vooral geïnteresseerd in de verbinding die er ligt tussen haar beroep (beheerder van een begraafplaats) en haar belangstelling: rouwbeleving, dood van kinderen en graftekens als persoonlijke uiting van verlies. Zij richt zich met name op de veranderingen die nodig zijn binnen de professionele

beroepsgroep: steenhouwers, uitvaartondernemers en beheerders, om nabestaanden zo een grotere zeggingskracht te laten verwerven.◀

Sytze de Boer is geboren in 1946 en woont in Zwolle. Zorg over de achteruitgang van ons funeraire erfgoed en over de kaalheid van moderne begraafplaatsen en uitvaarten dreef hem richting van De Terebinth. Ook hij verzamelt drukwerk in de breedste zinrond de dood.◀

Wim Cappers zag in 1956 het levenslicht, studeerde in Groningen geschiedenis en woont thans in Arnhem. Hij bereidt een proefschrift voor over de omgang met de dood in Nederland gedurende de periode 1750-1920. De resultaten vandit onderzoek wil hij onder andere via de Nieuwsbrief aan een breder publiek meedelen. Tegelijk vindt hij het interessant dit tijdschrift te helpen samenstellen.◀

Cees van Raak, is geboren in 1954, publicist en dichter. Van hem verscheen "Verstilde stad. De oude begraafplaatsen van Tilburg". Verder publiceerde hij onder andere in Maatstaf, Hollands Maandblad en NRC Handelsblad. Hij werkt momenteel aan een boek over bijzondere Nederlandse dodenakkers. Binnen de redactie parafraseert hij ingekomen persberichten over dood, begraven en aanverwante onderwerpen.♦

STANDPLAATS BUITENLAND

EEN NIEUWE SERIE ARTIKELEN

Het werkterrein van Vereniging de Terebinth is Nederland. Het onderwerp zorg rond dood en rustplaats is sterk verbonden met de vaderlandse normen en waarden en heeft veel met de nationale wetgeving te maken. Bovendien is in ons land zoveel werk te verzetten dat een geografische uitbreiding van ons werk praktisch gezien niet erg verstandig lijkt. Maar als ik in het buitenland over een begraafplaats wandel bekruipt me toch vaak het gevoel dat de begraafplaatsen in den vreemde eigenlijk veel interessanter zijn. Ze zijn vaak ouder en er is een grotere variëteit aan vormgeving en symboliek aanwezig en de historie lijkt er wel 'voelbaarder'.

In een serie artikelen wil ik enkele persoonlijke ervaringen in het buitenland de revue laten passeren. Daarbij zal ik niet zozeer aandacht schenken aan de grote, bekende begraafplaatsen, maar juist aan de onbekende, lokale begraafplaatsjes, die iets zeggen over de streek of het land.

Overigens ik heb niet de pretentie om binnen het kader van een artikel volledig inzicht te geven in de dodencultuur van het betreffende land. Wel zal ik proberen aan de hand van anecdotische verslagjes te laten

zien hoe verrassend en waardevol grafcultuur kan zijn en welke betekenis begraafplaatsen kunnen hebben in relatie tot de (lokale) historie.♦

Wessel Meijer

STANDPLAATS POLEN

Deze keer neem ik u graag mee naar Oost-Polen, waar ik vorig jaar zomer een bezoek gebracht heb. Maar eerst een stukje historie voordat ik inga op mijn bezoeken aan de begraafplaatsen

Polen kent een zeer roerige geschiedenis die in het teken staat van een onophoudelijke strijd en steeds wisselende landsgrenzen. De bevolking was zeer pluriform: naast de Polen waren er Duitsers, Litouwers, Oekraïners, Joden, Zigeuners, Pruisen, Wit-Russen en een aantal streekvolkeren. Elke bevolkingsgroep had zijn eigen gebruiken en religie. De omvang van de niet-Poolse bevolking was groot. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog bijvoorbeeld had Polen de grootste Joodse populatie van de wereld, namelijk zo'n 3,3 miljoen inwoners.

De laatste drastische wijziging van de landsgrenzen vond plaats vlak na de tweede wereldoorlog, hetgeen gepaard ging met massale en gedwongen volksverhuizingen. De Joden en Zigeuners hoefden niet meer te worden verplaatst,

omdat ze zo goed als uitgeroeid waren door het naziregime.

De Litouwers, Wit-Russen en Oekraïners werden onderdanen van de Sovjetunie. Iedereen die verder niet-Pools was werd naar de Sovjetunie of Duitsland getransporteerd.

De streekvolkeren werden door de communisten gedwongen te verhuizen naar andere gebieden binnen Polen om met de lokale bevolking te assimileren.

In een zeer korte tijd werd de Poolse samenleving getransformeerd van een multiculturele samenleving naar een staat waar 98% van de bevolking rooms-katholiek is en etnisch Pools is.

Massaal eerbetoen

Het enige tastbare bewijs van de heterogene bevolking van Polen zijn de begraafplaatsen.

De Polen zijn een gelovig volk en het overgrote deel van de begraafplaatsen is dan ook rooms-katholiek. Dit levert enkele weken voor Allerzielen op 2 november schitterende taferelen op. Ter voorbereiding op deze dag van gedenken van de doden zijn de nabestaanden druk in de weer met het schoonmaken en verfraaien van de graven. Op de dag zelf beleeft de Poolse begraafplaats zijn topdrukte. Volledige dorpsgemeenschappen gedenken hun doden. Het is een ontmoeting tussen de levenden en de doden, maar ook tussen de levenden onderling, die de hele avond en nacht doorgaat.

Enkele jaren geleden reed ik op 2 november, onbekend met het verschijnsel, om drie uur in de vroege ochtend door de uitgestrekte Poolse bossen op zoek naar een slaapplek toen ik op een heuvel een fel verlicht dorp ontwaarde. Op de plek aangekomen bleek mijn dorp een begraafplaats te zijn, verlicht door kaarsen die op ieder graf uitbundig brandden.

Oost-Polen

Naast de rooms-katholieke begraafplaatsen kent Polen een grote variëteit aan andere rustplaatsen. Deze treffen we voor een belangrijk deel aan in Oost-Polen, omdat daar de meeste bevolkingsgroepen hebben gewoond.

De reis gaat van het noordoosten naar het zuidoosten en begint in het Mazurisch merengebied. Deze streek is in het buitenland vooral vanwege de ernstige radioactieve verontreiniging bekend als gevolg van de ramp bij Tsjernobil. Binnen Polen staat de streek vooral bekend om zijn verlatenheid en mooie natuur. We treffen er vele pittoreske dorpjes aan, met even schilderachtige kerkhofjes. Wel rooms-katholiek, maar met oude, streekgebonden stijlelementen.

Er is een Poolse vereniging die zich speciaal heeft toegelegd op het behoud van de kerkhoven in dit gebied. In de vorige Nieuwsbrief heeft u daarover al kunnen lezen.

Wolvennest

Een wel erg bijzondere begraafplaats in het Mazurische merengebied is die op het terrein van het voormalig hoofdkwartier van Hitler.

In 1940 liet de Führer in de buurt van Ketrzyn diep in het geheim een bunkercomplex aanleggen, in Nederland bekend als het Wolvennest. Ergens tussen wat achteraf gelegen bunkers is een stukje grond gereserveerd geweest voor de soldaten van Hitler, die op het complex stierven. De plek heb ik gevonden, en her en der is nog een overwoekerde steen te zien. Slechts enkele stenen zijn leesbaar beletterd. Vreemd genoeg zijn deze leesbare graven niet van Duitse soldaten, maar van Poolse streekbewoners die in de jaren vijftig stierven.

Litouwen en Rusland

Het uiterste noordoosten van Polen grenst aan Litouwen en dat is duidelijk te merken. Op ruim een kwart van de grafstenen zijn Litouwse namen en opschriften aangebracht. In het dorpje Púnsk bevindt zich zelfs een volledig Litouwse begraafplaats. Van het uiterste noordoosten loopt een strook van ongeveer vijf kilometer breed en tweehonderd kilometer lang naar het zuiden, juist langs de grens met Wit-Rusland, waar de Russische invloed op de begraafplaatsen duidelijk aanwezig is.

Alle begraafplaatsen van voor de Tweede Wereldoorlog en vele van na die tijd zijn russisch-orthodox. De graftekens hebben cyrillische*) opschriften en zijn meestal voorzien van kruisen met een driedubbel dwarshout.

De oudste grafmonumenten, meest metershoge houten kruisen, stammen uit de zestiende eeuw. De teksten zijn verticaal ingekerfd in cyrillisch schrift. De grafmonumenten van rond de laatste eeuwwisseling zijn voor het merendeel van natuursteen. In Narevka bezocht ik een begraafplaats waar de graven in een kring rond de kerk waren aangelegd, met het 'gezicht' naar binnen toe. In dit dorp zijn de kerkgangers wel erg letterlijk door de dood omgeven. De stenen waren smal en hoog en in felle kleuren geschilderd. Hier was de cyrillische blokletter, het Russisch schrift zoals wij het kennen, inmiddels geïntroduceerd.

Bij de modernere graftekens wordt de rooms-katholieke invloed merkbaar, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van een geëmailleerde foto.

Tartaren

Klein maar bijzonder zijn de plaatsjes Kruszyniany en Bohoniki vlak aan de grens van Wit-Rusland ter hoogte van Bialistok.

*) Slavische schrifttekens

In deze boerendorpjes, die elk bestaan uit een tiental houten huizen, wonen nog enkele Tartaarse families. De Tartaren vielen in 1241 Polen binnen en met succes. Pas in de zeventiende eeuw werden ze definitief verjaagd. De Tartaren vertrokken of assimileerden met de bevolking. Slechts zo'n drieduizend afstammelingen wonen nog in Polen, de meesten onopvallend in de grote steden Warschau, Gdansk en Szezecin. Bohoniki en Kruszniani zijn de enige Tartaarse dorpen die zijn behouden. Ze bieden beide ruimte aan een kleine houten moskee en een Tartaarse begraafplaats. De twee moslimbegraafplaatsen, de enige in Polen, lijken erg op elkaar. Ze liggen even buiten het dorp. De meer recente grafstenen bevinden zich bij de ingang van de begraafplaats, waar het ordelijk en netjes is. Ze vertonen qua vormgeving duidelijk christelijke invloeden. Meer naar achteren blijkt de begraafplaats een overwoekerd bos te zijn, en tussen de brandnetels en struiken vinden we de oudere grafstenen; natuurstenen monumentjes met de bekende ster en maan. De meeste stenen dragen een Arabisch opschrift, sommige echter een Russisch. Dit laatste is een gevolg van regelgeving uit de tsaristische tijd. Tijdens heilige dagen verzamelen alle drieduizend Poolse afstammelingen van de Tartaren

zich in beide dorpjes. Ze besluiten hun festiviteiten traditioneel met een gezamenlijke bijeenkomst op de beide begraafplaatsen.

Joden

Meer naar het zuiden ligt het plaatsje Sanok. Hier arriveerden vanaf de zestiende eeuw veel Joden, aanvankelijk uit Spanje, waar zij de Inquisitie ontvluchtten. Een groot deel van de bevolking van Sanok is tijdens de nazitijd omgekomen, waaronder alle Joden. Het enige wat er van de levendige Joodse cultuur in Sanok is overgebleven is de Joodse begraafplaatsde en de tot staatsgalerie omgebouwde synagoge.

Veel Joodse begraafplaatsen in Polen zijn tijdens de oorlog verdwenen. Die van Sanok gelukkig niet. Honderden grafstenen liggen verspreid tussen enorme bomen en hoog gras op een heuvel even buiten het centrum. Alle zijn in het Hebreeuws beletterd en sommige zijn verbazingwekkend rijk gedecoreerd. De oudste stammen uit de zestiende eeuw. Door de geïsoleerde ligging, de verschillende stadia van verval en de grote hoeveelheid mos op het natuursteen geeft het geheel een indrukwekkende aanblik.

Bijlschrift illustratie op pagina 28: Russisch orthodox graf voor bedevaartkruisen (foto Wessel Meijer)

Operatie Vistula

Tot slot wil ik u nog even meenemen naar het uiterste zuidoosten van Polen.

Daar hebben eeuwenlang twee volkeren gewoond, de Boykie en de Lemki, met een heel eigen cultuur en religie.

In de jaren zestig probeerden in Zuidoost-Polen Oekraïense onafhankelijkheidsstrijders zich van de Poolse staat los te

maken. Omdat de opstandelingen na enige jaren nog steeds niet waren verslagen is besloten tot een definitieve oplossing. In deze 'operatie Vistula' is alles en iedereen uit het gebied gedeporteerd naar verschillende plekken in Polen. En daarbij behoorden ook de Boykie en Lemki, hoewel zij niets te maken hadden met het conflict. Het betekende het einde van hun cultuur. Het enige wat er nog

over is van de Boykie en Lemki zijn een twintigtal unieke houten kerkjes met daarbij hun kleine intieme kerkhoven. Bij de vervaardiging van de grafmonumenten is opvallend veel gebruik gemaakt van metaal. Aan de jaartallen valt af te lezen wanneer de betreffende streek is 'ontruimd'. De kerkjes, vol vreemdsoortige ikonen, worden nu door de Rooms-Katholieke kerk gebruikt en zijn van staatswege beschermd, de kerkhoven worden verwaarloosd en zijn voor een groot deel al ontdaan van hun graftekens.♦

Wessel Meijer

(OORLOGS)GRAVEN IN DE SCHIJNWERPER

Een respectabel aantal van 25 belangstellenden kwam op 19 februari af op een bijzondere lezing over oorlogsgraven en excursie naar de Gravendienst.

De heer H.H. Borghgraef, specialist op het gebied van Nederlandse oorlogsgraven, gaf 's morgens een verhandeling op de gemeentelijke begraafplaats Rusthof nabij Amersfoort. Zijn belangstelling voor oorlogsgraven ontstond ooit tijdens een studie, die hem moest opleiden tot gids voor toeristen. Op vakanties bezocht hij jarenlang plaatsen waar militairen begraven liggen. Nu is hij een van de weinige kenners in Nederland.

Hij vertelde meteen maar waar zijn hart lag: bij de militaire begraafplaatsen in het buitenland. Vooral Britten stellen er volgens hem een eer in de soldaten respect- en stijlvol te verzorgen. Hij noemde die plaatsen 'lusthoven voor de wandelaar'. Nederland is niet zo rijk aan fraaie militaire begraafplaatsen; de algemene interesse voor de militaire geschiedenis is hier ook minder.

Borghgraef kon niet precies aangeven, wanneer de zorg voor de gesneuvelde militair is begonnen en uitmondde in het plaatsen van gedenktekens. In Nederland herinnert een monument in Groningen aan de Belgische opstand in 1830. In andere landen waren ze er in ieder geval eerder bij. In Gibraltar bestaat een Brits militair gedenkteken uit 1708. Vóór die tijd bleven gesneuvelden vaak langs de kant van de weg liggen en werden soms zelfs beroofd van hun bezittingen.

De overgang van een beroeps- naar een kadermilitieleger, aan het begin van de vorige eeuw, schiep een speciale band tussen overheden en 'onze jongens' in het leger. Vooral van de Britten kregen de doden de volledige zorg die ze verdienden. Tijdens de eerste wereldoorlog richtten de Britten speciaal voor die taak de Imperial War Graves Commission op.

Nederland begon pas voor haar gesneuvelden te zorgen, nadat het in 1940 bij de Tweede Wereldoorlog betrokken was geraakt.

Gedode Amerikaanse soldaten liggen verspreid over de hele wereld op slechts 24 begraafplaatsen. Borghgraef is geen liefhebber van de Amerikaanse aanpak. Margraten bijvoorbeeld vindt hij te mooi, te glad en te pompeus.

Borghgraef wijdde ook geruime tijd uit over de vormgeving van de grafstenen. Oorlogsgraven zijn over het algemeen nogal eenvormig, maar er bestaan enkele belangrijke verschillen. Belgen eren hun doden met lompe, grijze stenen. Bij Amerikanen zijn ze wit, strak en anoniem. Borghgraef zegt daarentegen 'verliefd te zijn' op de Engelse stenen. Deze dragen vaak kleine teksten die het individu eren. De Fransen hebben mooie, witte ranke kruizen, die echter, naarmate ze verder weg liggen van de toeristische gebieden, als gevolg van verwaarlozing hun schoonheid verliezen. De uitgestrekte 'velden van eer' in Frankrijk, zoals bij Verdun, genieten bij het grote publiek de meeste bekendheid.

Op zo'n 14.600 begraafplaatsen liggen 355.000 gesneeuwde soldaten, van wie ruim 100.000 zonder naam. België telt 2.500 begraafplaatsen, waar 102.000 militairen begraven liggen,

van wie 47.000 naamloos.

In Nederland zijn die aantallen geringer. De meeste Nederlandse militairen, 747 in getal, liggen begraven op de Grebbeberg. Bij Margraten waren aan het einde van de oorlog 17.742 graven voor Amerikaanse gesneuvelden gedolven, plus ruim 3.000 graven voor Duitse militairen. De meeste Duitsers liggen echter bij IJsselstein, 31.598 om precies te zijn. Engelsen liggen vooral begraven bij Bergen op Zoom, Oosterbeek en Nijmegen. Verder telt Nederland nog Canadese, Poolse, Franse en Russische begraafplaatsen.

Na de gemeenschappelijke lunch in een restaurant nabij Rusthof vertrok de groep 's middags, elkaars blauwe lintjes volgend, in colonne naar de Kolonel Palm kazerne van de Koninklijke Landmacht te Bussum.

Luitenant H.J.R. Jongen, thuis in grafruimingen en in identificaties, voerde aan de

hand van lichtbeelden en video's de bezoekers mee naar plaatsen, waar hij stoffelijke resten opgraaft en bestudeert, teneinde achter hun identiteit te komen.

Jongen heeft met een collega zelfs bijna vijftig jaar na afloop van de Tweede Wereldoorlog de taak families te informeren over de verblijfplaats van gesneuvelde soldaten, om het even waar ze vandaan kwamen, dus ook Duitse. Per maand hebben twee tot drie opgravingen plaats. De Gravendienst zoekt niet zelf naar de stoffelijke overschotten; meestal delven boeren de botten op tijdens het ploegen of komen er overblijfselen aan de oppervlakte bij het leggen van PTT-kabels.

De laatste belangwekkende vondst was bij Renkum, waar twee Britse Glider-piloten zijn gevonden. Luitenant Jongen werkt momenteel hard aan de onthulling van hun identiteit. De Gravendienst komt altijd in actie als wrakken van vliegtuigen worden gevonden. In het IJsselmeer zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog zeker 6.000 tot 7.000 vliegtuigen neergestort. Soms, als de toestellen zich in de zware, zuurstof-arme blauwe klei hebben geboord, komen de piloten nog in betrekkelijk gave toestand aan de oppervlakte. Met name het gebit van gevonden piloten kan uitsluitend geven over hun identiteit.

Luitenant Jongen heeft zich in de loop van de vijftig jaar dat hij dit werk verricht, dan ook ontwikkeld tot een gebitspecialist. Een patholoog wil hij zich niet noemen; hij verricht immers geen sectie, maar is uitsluitend op zoek naar naam en afkomst van de gevonden militairen. Wel kan hij lengte, leeftijd en eventuele ziekten vaststellen. Aan de hand van die gegevens, maar ook van persoonlijke bezittingen die worden gevonden, is de Gravendienst in staat de identiteit van vier van de tien gevonden militairen te herleiden. Vijftig jaar na dato kan de familie alsnog in kennis worden gesteld.

De Gravendienst wordt soms ook ingeschakeld voor niet-militaire opdrachten, zoals bij de Eperincestzaak en de Bijlmerramp. Jongen heeft zelf de opgravingen verricht in de bossen rond Epe. Maar hij vond onvoldoende om de bewijslast overtuigend genoeg te maken voor een aanklacht dat er babylijkjes zijn begraven op de Veluwe.

Steeds vaker vertrekken leden van de Gravendienst naar het buitenland voor humanitaire acties of VN-operaties. Jongen heeft bijvoorbeeld in het voormalige Joegoslavië massagraven bezocht. Onder meer op basis van die bevindingen moet het VN-oorlogstribunaal over enige tijd in Den Haag rechtspreken over vermeende oorlogsmisdadigers.

Een uniek bezoek aan de sectieruimte van de kazerne besloot de themadag. Luitenant Jongen toonde drie skeletten, toebehorend aan de twee eerder genoemde Britse Glider-piloten en een Duitse soldaat. Naast de piloten lagen persoonlijke bezittingen, zoals een vulpen, een dolk, ringen met inscriptie 'I love you', een fluitje en landkaarten.

Jongen vertelde dat hij bij de Duitser een opmerkelijk ontdekking had gedaan. De soldaat moet als gevolg van een wond in de onderbuik hevige pijnen hebben geleden. Uit een gevonden kogel en een gaatje in het linker schouderblad leidde hij af, dat een genadeschot hem vermoedelijk uit zijn lijden heeft verlost. Uiteindelijk zal ook hij, na vijftig jaar, zijn definitieve rustplaats krijgen.♦

Frits Baarda

VERENIGINGSNIEUWS

ALGEMENE VERGADERING

Op zaterdag 28 mei vindt de algemene vergadering op de begraafplaats Rusthof te Amersfoort plaats.

De stukken voor deze bijeenkomst worden midden mei opgestuurd.

Na de vergadering zal inzicht worden gegeven in de voorlopige resultaten van het inventarisatieproject van begraafplaatsen in de provincie Utrecht

BELEIDSPLAN TER DISCUSSIE

Tijdens de algemene vergadering van 6 november jongstleden heeft het bestuur naar de mening van de aanwezige leden over het te voeren beleid gevraagd.

Als introductie op de discussie hield Jan van der Woude een inleiding. Hierin schetste hij de identiteitscrisis, waarin de snel ontwikkelende vereniging zich bevindt. Stichting de Terebinth werd in 1986 opgericht om de bedreigde zorg rond dood en rustplaats te herstellen. Nadat uit de stichting in 1991 de vereniging was voortgekomen, bleek het niet gemakkelijk om deze boodschap met de beschikbare middelen in overeenstemming te brengen. Daarover moest een diepgaande discussie worden gevoerd.

De aanwezigen verdeelden zich vervolgens in vier groepen en spraken over de thema's:

- verenigingsactiviteiten
- belangenbehartiging en voorlichting
- vormgeving
- historie

Bij elk thema moest de groep antwoorden op centrale vragen als criteria, prioriteiten, taken, eigen bijdragen en de rol van excursies, lezingen en Nieuwsbrief formuleren.

De discussieleiders deden na afloop verslag aan de algemene vergadering. Alom werd deze gedachtenuitwisseling als zinvol maar te beperkt ervaren.

Op voorstel van dagvoorzitter Gert Jan Korte worden daarom de opmerkingen door de vier discussieleiders hieronder kort weergegeven.

Zo kunnen ook de leden, die niet aanwezig konden zijn, van de ideeën kennis nemen.

De redactie hoopt, dat hierop reacties binnenkomen, zodat in een volgend nummer kan worden teruggekomen op de discussie. Vanzelfsprekend zal het bestuur suggesties op hun bruikbaarheid toetsen.

Verenigingsactiviteiten

Dit onderwerp, waarover onder leiding van Wim Vlaanderen werd gediscussieerd, had de belangstelling van de meeste aanwezigen. Helaas kwamen in het korte tijdsbestek alleen de excursies ter sprake.

De volgende reacties mocht hij noteren:

1. Niet teveel begraafplaatsen op een excursiedag.
2. Excursies meer verspreid over Nederland.
3. Tijdig aankondigen van datum en tijd van excursies, zodat men de data kan vrijhouden.
4. Buiten de vergadering spraken enkele beheerders van begraafplaatsen de wens uit, om binnen De Terebinth een aparte club (werkgroep) voor hen te starten met als doel om excursies te organiseren, die vooral op het beheer zijn gericht.

Belangenbehartiging en voorlichting

Dit thema werd door Josée Bionda geleid en draaide om graftekens, rituelen, consumentenbelangen, rouwverwerking, voorlichting en beroepsgroepen. Als zodanig zijn deze onderwerpen binnen De Terebinth nooit exclusief aan de orde gesteld, zodat de leden een eerste persoonlijke poging hebben gedaan om te verwoorden wat zij daaronder verstaan en/of belangrijk vinden.

De tijd was te kort om deze items verder uit te diepen. Genoemd werden zaken als een reglement op de begraafplaats, verordening op de grafbedekking, de keuze van de monumenten, de rouwverwerking, de wijze waarop de plechtigheid gebeurt en zou moeten gebeuren, voorlichting aan nabestaanden, monopoliepositie van de beroepsgroep, geen beroepsmogelijkheid bij klachten en vooral de geïsoleerde positie van de nabestaanden onderling.

Bij de beroepsmatig betrokkenen bleek er veel instemming te bestaan met de gedachten van de privé-personen, hetgeen opnieuw onderstreept dat het tijd wordt dat De Terebinth de brug slaat tussen deze beide 'soort' leden. We kunnen niet zonder elkaar, want zonder actieve steun van de individuele geïnteresseerden bij de gang van zaken op de begraafplaats zijn de noodzakelijke veranderingen niet door te voeren.

Een ander belangrijk punt is nog dat ook in de groep bleek dat er grote verschillen zijn tussen de 'conservatieven' en de meer 'progressieven'. Hiermee moet rekening gehouden worden, want een ieder heeft recht op een persoonlijke betrokkenheid bij de verwerking van een verlies. Men had graag meer tijd gehad en men zou hier graag opnieuw over van gedachten wisselen.

Vormgeving

Onder leiding van Janes Mulder bogen zes aanwezigen zich over dit onderwerp. Vormgeving raakt verschillende aspecten. Het behelst zowel de begraafplaats zelf als de gedenktekens in relatie tot de omgeving.

Gezien haar uitgangspunt heeft De Terebinth volgens de discussianten hierover een duidelijke boodschap voor de samenleving. Mensen moeten worden gestimuleerd keuzes wat betreft de vormgeving van graftekens te maken, voordat ze daadwerkelijk met de dood worden geconfronteerd. Hierbij dient de nadruk op individuele voorkeuren te worden gelegd.

De vereniging kan dit doel propageren, door hierover in de Nieuwsbrief te publiceren. Ook via andere media kan aandacht voor vormgevingsaspecten worden gevraagd. Bovendien kan De Terebinth het initiatief nemen om beheerders en andere verantwoordelijken op dit punt bij te scholen.

Gezien vanuit een praktisch standpunt kan een commissie de individuele keuze betreffende vormgeving van gedenktekens en begraafplaatsen bevorderen. Binnen zo'n groep kan eerst rustig over de ideeën worden gebrainstormd. Daarna kan de commissie vormgeving concrete acties ondernemen. Deze kunnen een regionaal of landelijk karakter dragen. De commissie kan ook samenwerken met een kunstenaarscollectief als Memento, dat voorbeelden van vernieuwende grafmonumenten exposeert.

Historie

Ongeveer tien aanwezigen lieten onder leiding van Wim Cappers hun gedachten gaan over de geschiedkundige elementen van het toekomstige beleidsplan. Vrijwel onmiddellijk werd het inventariseren van begraafplaatsen genoemd als belangrijk middel om de doelstelling van de vereniging te verwezenlijken. Onderzoek naar gedenktekens en inrichting levert immers inzicht in de historische waarde op.

De door De Terebinth uitgegeven handleiding Begraafplaatsen als cultuurbezit kan hierbij goede diensten bewijzen. Zo wordt duidelijk, welke begraafplaatsen en graven het al dan niet waard zijn om te worden bewaard.

Er werden echter kritische kanttekeningen gemaakt bij het

inventariseren als middel. De neiging bestaat alleen op de graven van belangrijke mensen te letten. Via het inventariseren kunnen echter ook graven van onbelangrijke maar minstens zo interessante personen worden opgespoord. Die zouden ook voor het nageslacht kunnen worden bewaard. Hetzelfde geldt voor graven uit bijvoorbeeld de jaren zestig. Ze zijn weliswaar eentonig maar tegelijkertijd typerend voor dit tijdvak. Her en der in het land zouden een paar perken voor ruiming moeten worden gevrijwaard.

Daarnaast werd er gewezen op de tegenstrijdigheid tussen het bewaren van graven en groen. Een gedenkteken kan om genealogische redenen van belang zijn. Tegelijk kunnen de mossen, die de steen hebben overwoekerd, zo belangrijk zijn, dat ze moeten worden bewaard. Is een compromis mogelijk, door in zo'n geval alleen de tekst weer leesbaar te maken en elders op de steen het mos te laten zitten?

Dit riep vervolgens de vraag op, of begraafplaatsbeheerders wel oog hebben voor de vondsten, die een inventarisatieproject oplevert. Niet zelden hebben ze nauwelijks belangstelling voor het eigene van hun dodenakkers. Ze kijken slechts naar een sluitende exploitatie.

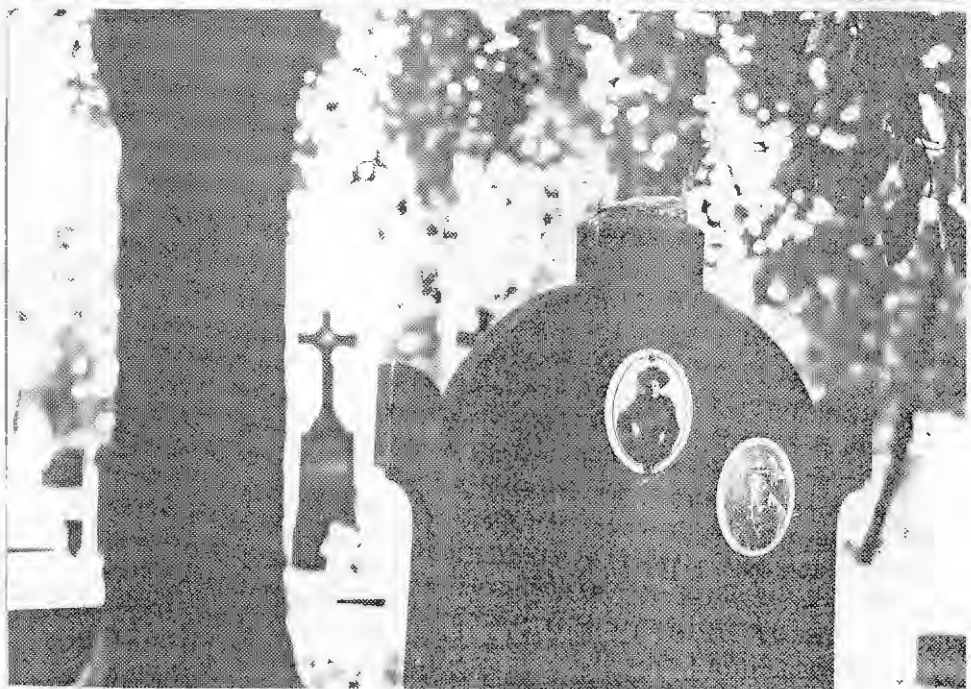
Deze overwegingen bracht de groep tot de slotsom, dat eerst goed nagedacht moet worden over

het doel van het inventariseren. Uitgaande van de doelstelling van De Terebinth moeten de criteria worden vastgesteld, waarmee begraafplaatsen en ook columbaria worden geïnventariseerd. Er moeten eveneens prioriteiten worden gesteld. Gedenktekens gemaakt van kwetsbaar materiaal als hout en ijzer, die uit cultuurhistorisch oogpunt moeten worden bewaard, zouden bijvoorbeeld eerst aandacht moeten krijgen. Vervolgens moet de vereniging van haar morele gezag bij gemeenten en bij kerkbesturen gebruik maken om via inventarisatie haar doelstelling te bereiken.

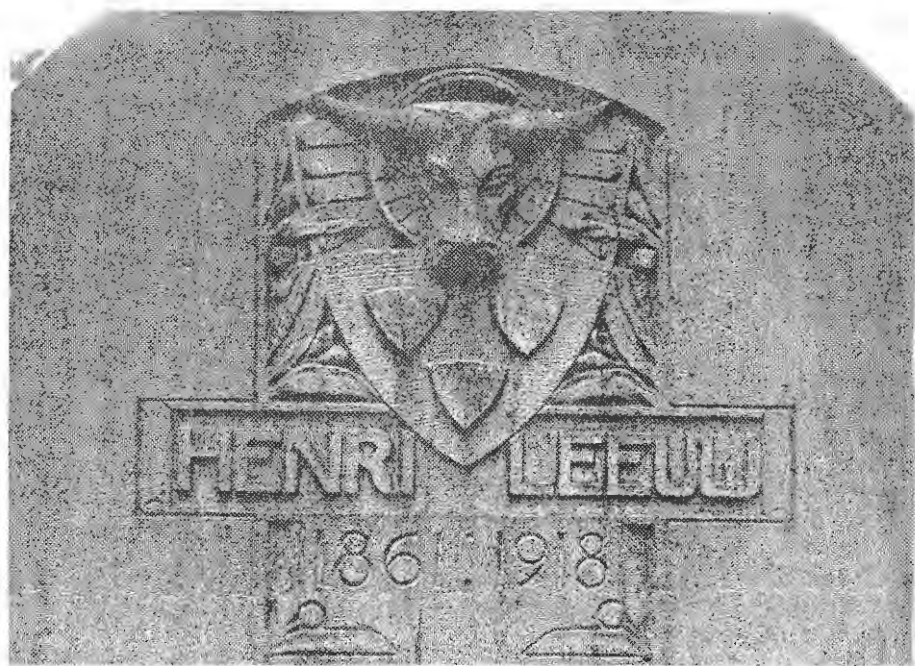
De Nieuwsbrief zou tenslotte een bijdrage aan de discussie kunnen leveren, door een themanummer over groen op begraafplaatsen te maken.♦

RK BEGRAAFPLAATS DAALSEWEG NIJMEGEN

Op de pagina's 36 en 37 een foto-impressie van de Rooms-Katholieke begraafplaats aan de Daalseweg te Nijmegen. (foto's Bert Pierik)

BOEKBESPREKINGEN

W.R. Mulder, Mulder-Graf, Oude Kerkhof Hoogezaand (Uitgave in eigen beheer, f 7,50 plus verzendkosten). Te bestellen bij het Terebinthbureau, Dodeweg 31, 3832 RE Leusden, telefoon 033 653380.

Dit boekje, uitgegeven in eigen beheer, is het resultaat van een tamelijk unieke gebeurtenis. De heer Mulder heeft namelijk het initiatief genomen om zijn 'eigen' familiegraf geheel te renoveren en uit te breiden. Dit alles op zijn kosten en gestimuleerd door zijn inspirerend enthousiasme, dat is tenminste uit de tekst te halen. Want de heer Mulder heeft ook nog de moeite genomen hierover een boekje te schrijven. En hoewel het hier dus eigenlijk om een heel intieme familiegebeurtenis handelt, is het boekje toch boeiend genoeg voor geïnteresseerden buiten de familie.

In 24 bladzijden met enkele kleuren- en zwart/wit-foto's leert men iets over de (bijna) ondergang en opkomst van familiegraven. Voor menig Nederlander zal een en ander een beetje overdadig aandoen. Maar dat men daarover kan nadenken en/of discussiëren is toch vooral te danken aan de openheid van dit boekwerkje. Bovendien heeft de heer Mulder een beperkt aantal exemplaren

ter beschikking gesteld aan de Vereniging. Deze zijn te bestellen bij het Terebinthbureau. ◀

Roy P. de Beunje

C. Frankenhuis-Van Scheijen en E.E. Können, De vier joodse begraafplaatsen te Zaltbommel: de geschiedenis, de graftekens en de begravenen (Zaltbommel: Stichting Cultuurhistorisch Erfgoed in de Bommelerwaard p/a C. Frankenhuis-Van Scheijen, Vergteweg 61, 5301 TC Zaltbommel, 1994, 100 blz., ill., f 49,50 exclusief verzendkosten, ISBN 90-801857-1-X).

Dat er enige jaren aan research is besteed, is aan de publikatie duidelijk te merken. Het betreft een mooi gebonden boek op A4-formaat, dat rijk geïllustreerd is met foto's in zwart/wit en kleur. Alle aandacht van de publikatie gaat uit naar de vertaling van de teksten op de grafstenen. Verder beschrijft het boek de geschiedenis van de vier begraafplaatsen en de begravingen, ook van de velen van wie geen graftekens gevonden zijn. Helaas is hierdoor geen aandacht besteed aan de verschijningsvorm van de stenen. In de inleiding stelt men dan ook voor dat het wellicht zinvol is om dit aspect in een afzonderlijke iconografische studie te behandelen. Het boek beschrijft hierdoor

maar een klein hoofdstuk uit de geschiedenis van het verdwenen joodse leven in Zaltbommel. Men stelt terecht vast dat de geschiedenis van de joodse gemeenschap in de Bommelerwaard ook nog geschreven moet worden en hoopt dat deze publikatie daartoe een aanzet is. Maar het boek geeft wel een goed beeld van de verhouding die de joodse gemeenschap tot de plaatselijke en provinciale overheden had. Dat er soms conflicten waren die voortvloeden uit de wens zich te houden aan de godsdienstige voorschriften moge duidelijk zijn. Vanwege de noodzakelijke naleving van rituele voorschriften heeft de joodse gemeente een eigen begraafplaats nodig. Behalve in de mooie foto's dient men dus vooral geïnteresseerd te zijn in de teksten op de grafstenen. Hoewel het toe te juichen is dat dit soort onderzoek plaatsvindt en resulteert in een dergelijke gedegen uitgave zal de tekst voor de gemiddelde geïnteresseerde in ons funerair erfgoed een beetje saai zijn. Sober zonder opsmaak.◀

Roy P. de Beunje

B. Sliggers, 'In Alles Ghetrou'.
Geschiedenis van de Haarlemse
Begraafenisbos 'De Vrijwillige
Liefdebeurs' (1719-1994)
(Haarlem: Schuyt & Co, 1994, 111
blz., ill., f 29,50, ISBN 90
6097 357 7).

Het Nederlandse volk is een volk van spaarders en we maken het liefst zo weinig mogelijk schulden. Ook proberen we ons zoveel mogelijk in te dekken tegen onvoorziene kosten. We verzekeren ons tegen de klippen op. Ziekte, ouderdom, begraven, voor alles hebben we een verzekering. Soms zien we door de bomen het bos niet meer en zullen we vele verzekeringen hebben, die elkaar geheel of gedeeltelijk overlappen. Dat voor al deze regelingen hard geknokt moest worden, maakt dit boek weer eens overduidelijk. Een begrafeniscosten op kosten van de gemeente of een liefdadige instelling, de beruchte begrafeniscosten van de armen, probeerde men zoveel mogelijk te vermijden. Men ontzegde zich voedsel en legde het nodige opzij om maar 'eerlijk' begraven te kunnen worden. Een goede begrafeniscosten was een typisch Nederlands verschijnsel, dat het verzekeren van de begrafeniscosten sterk heeft gestimuleerd, zoals in het eerste hoofdstuk van dit interessante boek staat. Interessant omdat het 'het begraven' vanuit een voor de meesten van ons ongebruikelijke invalshoek belicht. En omdat het hier gaat over de oudste en nog steeds zelfstandig bestaande algemene levensverzekeringsmaatschappij, krijgt men een redelijk goed historisch overzicht. De uitgave geeft dan wel een beeld van het specifiek

Haarlemse verzekeringswezen voor begrafenissen, maar dat stoort in het geheel niet. Alleen het hoofdstuk waarin alle bestuursleden opgesomd worden, zo'n dertig bladzijden van de 110 in totaal, zal voor de meeste lezers een beetje teveel van het goede zijn. Maar de rest van het boek is het geld meer dan waard. Kortom een informatief en mooi zwart/wit geïllustreerd boek. ◀

Roy P. de Beunje

B. Sorgedragers en R.J. Spruit, Landschappen van de dood ('s-Gravenhage: VNG uitgeverij, 1993, 82 blz., f 49,50, ISBN 90-322-7902-5).

Financieel zorgenkind of cultureel erfgoed? Voor deze keuze voelden veel deelnemers zich geplaatst, die op 3 november 1993 in het Tropenmuseum te Amsterdam het symposium "Begraven en begraafplaatsen in Nederland" bijwoonden. Aanknopend bij de in 1991 van kracht geworden Wet op de lijkbezorging wilde de organisator van de bijeenkomst, de Stichting Cultuurfonds van de Bank Nederlandse Gemeenten, de uitvaartwereld met de hernieuwde belangstelling voor de culturele betekenis van begraafplaatsen laten kennismaken.

Cultureel erfgoed

Verskillende sprekers lieten weten, dat zorg voor het culturele erfgoed wat mag kosten.

Ook zou een begraafplaats, waar oorspronkelijke aanleg en belangrijke gedenktekens zijn bewaard, aantrekkingskracht op mensen kunnen uitoefenen, die op zoek zijn naar een plek voor hun graf. Een investering in behoud van cultuurhistorische aspecten kan de exploitatie van een begraafplaats ten goede komen. Het Cultuurfonds onderstreepte het culturele belang van de dodenakkers door het boek met kleurenfoto's van Bart Sorgedragers en teksten van Ruud Spruit te presenteren.

De uitgave is een initiatief van de fotograaf. Hij wil nu eens geen details van monumenten tonen, maar de plaats van de dodenakkers in relatie tot de omgeving vastleggen. Dit is een zinvol uitgangspunt, omdat begraafplaatsen niet alleen rustplaatsen voor doden zijn. Zo laat een foto zien, hoe gestorvenen lange tijd in het centrum van een stad als Breda in de Grote Kerk werden begraven. Toen men in de achttiende eeuw de uitwasemingen van lijken als een gevaar voor de gezondheid van kerkgangers ging beschouwen, werd bijvoorbeeld buiten Leiden op het bolwerk bij de Groenesteeg in 1813 een begraafplaats in gebruik genomen. Hoewel het hierbij vaak om mooi aangelegde dodenakkers gaat, waar ook kon worden gewandeld, wordt nu weer geprobeerd de begraafplaats in de omgeving te integreren.

Onzorgvuldig

Fietsend over de dijk kunnen mensen een blik werpen op in 1977 bij het centrum van Almere-Haven aangelegde begraafplaats. Het is jammer dat het, overigens ook door water afgescheiden, centrum niet te zien is op de achtergrond van de foto. Is dit detailkritiek op een geslaagde fotoreportage, de tekst roept meer bedenkingen op. Terwijl de foto's zich op begraafplaatsen concentreren, licht de tekst de achtergrond van de verplaatsingen van laatste rustplaatsen slechts summier toe. Min of meer los daarvan komen gebruiken op het kerkhof, uitvaartgewoonten, doodssymboliek, de opkomst van de crematiebeweging, godsdienstige rituelen aan bod. De tekst bevat bovendien allerlei fouten en foutjes. Zo is er in de periode 1795-1813 maar kort buiten de bebouwde kom begraven (8*), werd in Amsterdam niet tot 1865 maar tot 1866 in de kerk begraven (8), zijn in Nederland zeker in vergelijking met het buitenland zelden schijndodenhuizen gebouwd (12), wordt de Vereniging voor Lijkverbranding uit 1874 verward met de Arbeidersvereniging voor Lijkverbranding uit 1919 (65), werd rouw ook in de periode voorafgaande aan de 19e eeuw gedragen (69) en waren het niet de stadsbesturen maar de joden zelf, die vanwege de rituele reinheid hun begraafplaatsen buiten de bebouwde kom wilden

*) Verwijzing naar de pagina

Landschappen van de dood

aanleggen (74). Deze onjuistheden laten weer eens zien, dat Nederlandse publicaties over de dood veelal niet op bronnenonderzoek zijn gebaseerd. Echte kennis van zaken ontbreekt, zodat in boeken en artikelen naast de feiten telkens weer de fouten worden gekopieerd. Dit gevaar is des te groter, wanneer wordt getracht de gerichte vraagstelling van de fotoreportage in een korte tekst bijna tot in het oneindige uit te breiden. Zinvoller was het geweest de culturele betekenis van begraafplaatsen werkelijk uit te diepen. Op die manier hadden we ook iets kunnen lezen over de culturele verschillen tussen hervormde, katholieke, joodse, algemene en islamitische begraafplaatsen. Dan waren de diverse landschappen van de dood in dit overigens mooi uitgegeven boek werkelijk als cultureel erfgoed in kaart gebracht. ♦

Wim Cappers.

DOODGEWOON

EEN NIEUW KWARTAALTIJDSCHRIFT OVER DE DOOD

Het tijdschrift Mortalis is dood, lieve Doodgewoon!

In een bericht dat bestemd is voor leden van De Terebinth over een nieuw tijdschrift over de dood, kan Mortalis niet ongenoemd blijven. Al is het maar om duidelijk te maken dat Doodgewoon niets met Mortalis te maken heeft en dat de opzet van Doodgewoon een geheel andere zal zijn dan die van Mortalis.

Dit zal tot uiting zal komen in een boeiende en veelzijdige inhoud, geschreven door professionele journalisten en publicisten, en een opvallende en mooie vormgeving.

In Doodgewoon verschijnen populair-wetenschappelijke, literaire en journalistieke artikelen over het sterven vroeger en nu (en in de toekomst), in onze en in andere culturen.

Het levenseinde wordt religieus, filosofisch of realistisch benaderd; begraafplaatsen en de dood cultuurhistorisch besproken; bespiegelingen over vredige of gewelddadige einden; de dood in de kunst, de muziek, het theater, de literatuur of voor de lens van de camera, kortom de dood als onderwerp is oneindig.

In het eerste nummer, dat op 14 mei 1994 uitkomt, onder meer artikelen over:

- Een dodendans in Spanje;
- Het lichaam van Lenin, voor hoe lang nog?;
- Grafkunst of kunst op het graf? Over hedendaagse kunstenaars, die zich bezighouden met de vormgeving van grafmonumenten;
- Het zelf organiseren van een begrafenis zonder tussenkomst van een begrafenisondernemer;
- Het beeld van het hiernamaals in de ogen van een Krisjna-aanhanger;
- De schilderijen van de Franse kunstenares Catherina de Luca waarvan menselijke as de belangrijkste grondstof is;
- Literair sterven, over moordende boekhandelaren en stervende schrijvers.

De bijdragen zijn onder andere afkomstig van Ed Schilders, Cees van Raak, Joost Niemöller, Adriaan Morriën en Jaap Vegter (tekenaar van Vrij Nederland).

Doodgewoon wordt uitgegeven door de Stichting Eindelijk te Amsterdam, een stichting die speciaal hiertoe in het leven is geroepen en tot doel heeft: het bevorderen van onderzoek en publikaties op het gebied van de dood, vanuit welk terrein dan ook.

Voor abonnementen en alle overige informatie kunt u bellen, schrijven of faxen naar Anja Krabben op het

navolgende (redactie)adres:
Rombout Hogerbeetsstraat 111'
1052 VW Amsterdam
telefoon 020 686 93 49
telefax 020 684 34 29

Het eerste nummer van Doodgewoon zal vanaf 14 mei in vele boekwinkels in Nederland te koop zijn en kost f 10,-. Een jaarabonnement (vier nummers) kost f 35,-♦

Anja Krabben

HONDERD JAAR NIEUWE OOSTERBEGRAAFPLAATS

Dit jaar bestaat de Nieuwe Oosterbegraafplaats te Amsterdam honderd jaar.

Vanwege ruimtegebrek schreef het gemeentebestuur in 1889 een prijsvraag voor de aanleg van een nieuwe begraafplaats uit, die door landschapsarchitect L.A. Springer werd gewonnen. De dodenakker werd in de vorm van een park aangelegd.

Op zaterdag 14 mei zal het Stadsdeel Watergraafsmeer dit jubileum op gepaste wijze onder de aandacht van het grote publiek brengen.

Vanaf het Tropenmuseum, de plaats, waar de in 1894 gesloten Oude Oosterbegraafplaats was gelegen, zullen 12 lijkkoetsen en 7 antieke lijkauto's begeleid door een militaire kapel - die treurmuziek speelt - zich in een

stoet naar de Nieuwe Oosterbegraafplaats begeven. Daar openen de burgemeester van Amsterdam en mevrouw Mies Bouhuys, echtgenote van de op de begraafplaats begraven liggende dichter Ed Hoornik, officieel de viering van het jubileum.

Daarna kunnen de tentoonstelling "Graven in het verleden", videopresentaties en een informatiemarkt worden bezichtigd.

Tegelijk kan het boek: Een plaats van rust en bezinning over de Nieuwe Oosterbegraafplaats worden gekocht.

Verder staan her en der op de begraafplaats voorbeelden van eigentijdse grafkunst van de kunstenaarsgroep Memento en anderen opgesteld. De expositie van Memento wordt met de onthulling van een ijsbeeld geopend.

In een van de gebouwen houdt de Amsterdamse uitvaartverzorgster De Pauw een lezing met de veelzeggende titel:

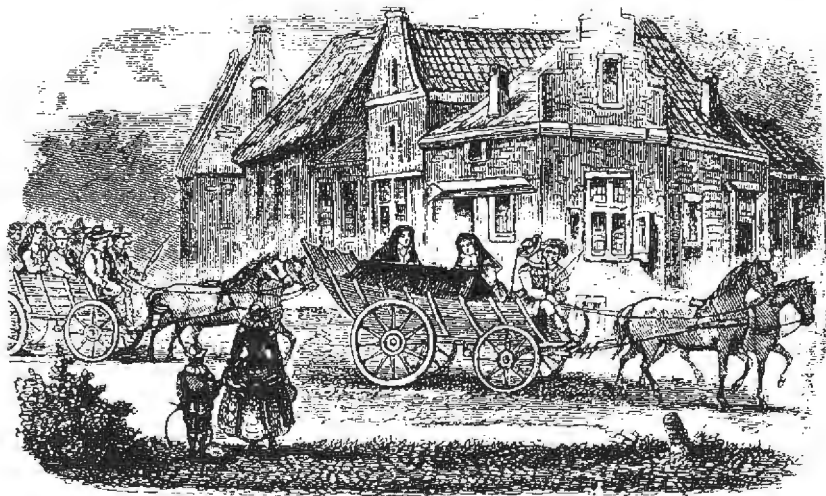
"Een goede uitvaart? Natuurlijk kan dat! Dat is maatwerk". Het impresariaat Timbre verzorgt een uitvoering van muziek voor uitvaarten.

Daarna geeft de Surinaamse Afleggersvereniging Bethania inzicht in haar werk.

Tenslotte zijn er rondleidingen, waarbij ook het nieuwe crematorium kan worden bekeken.

Aanvangstijden van het jubileumprogramma:

- 11.00 uur: start 'rouw'-stoet vanaf het Tropenmuseum
- 11.30 uur: opening jubileum op begraafplaats
- 12.00 uur: aankomst 'rouw'-stoet op begraafplaats
- 12.30 uur: opening tentoonstelling "Graven in het verleden"
- 13.00 uur: start rondleidingen, die verder elk half uur beginnen
- 13.30 uur: lezing uitvaartverzorgster De Pauw
- 14.00 uur: opening expositie Memento en anderen
- 14.30 uur: muziekkuitvoering impresariaat Timbre
- 15.00 uur: Surinaamse Afleggersvereniging Bethania
- 16.30 uur: einde open dag

Boerenbegrafenis

Na deze open dag zijn de expositie "Graven in het verleden" en de grafkunst op de begraafplaats nog tot medio september te bezichtigen. Bovendien zullen op gezette tijden lezingen over de dodencultuur worden gehouden. Het bestuur van het stadsdeel wil met het jubileum bereiken, dat mensen binnen en buiten Amsterdam zich meer voor de Nieuwe Begraafplaats gaan interesseren. Een bezoek aan de activiteiten wordt daarom van harte aanbevolen.♦

Wim Cappers

EXCURSIES

NOORO-HOLLAND

Alkmaar, Veenhuizen en Enkhuizen (programma onder voorbehoud)

Datum : 4 juni 1994
Begin excursie : 10.00 uur vertrek per bus vanaf station Alkmaar,
opstappen achterzijde van het station (P+R)
Plaats : Alkmaar
Adres : Algemene Begraafplaats, Westerweg 250

De **Algemene Begraafplaats** te Alkmaar is in 1826 door architect J. Zocher jr. als romantische tuin aangelegd. In de prachtige toegangspoort bevindt zich een uit hout gesneden hek.

Schuin tegenover de Algemene Begraafplaats ligt de **Joodse begraafplaats**, gekenmerkt door ecologisch groenbeheer. Bij de ingang staat een buxushaag in de vorm van een davidster.

Gidsen : de heren Dekker en Bakker
Diversen : op de Joodse begraafplaats dienen de heren een
hoofddekse! te dragen

Op ongeveer 100 meter afstand ligt het **Rooms Katholieke Kerkhof** waar we onder andere de kapel bezichtigen.

Gids : de heer Schipper

In **Veenhuizen** bezoeken we het **graf van Brederode**. Dit marmeren praalgraf uit ± 1650 bevindt zich in een kerk uit de jaren zestig. Op deze plaats hebben twee andere kerken gestaan; de graftombe heeft beide kerken overleefd. De lunch wordt vervolgens in Veenhuizen gebruikt.

Daarna bezoeken we in **Enkhuizen Bogra** (Boon Grafkistenfabriek).

Gids : de heer R.K.A. Boon.
Einde excursie : station Alkmaar om ± 17.00 uur
Excursieleiders : Jan Verhoog en Wim Vlaanderen
Kosten : ca f 30,- inclusief koffie, lunch, bus en infomap
Aanmelden : voor 1 juni bij het Terebinthbureau, Dodeweg 31,
3832 RE Leusden, telefoon 033 653380
Parkeren : achterzijde van het station Alkmaar (P+R)

LEEWARDEN

Grote Kerk en Algemene Begraafplaats Spanjaardslaan te Leeuwarden (programma onder voorbehoud)

Datum : 18 juni 1994
Begin excursie : vanaf 11.00 uur, start programma ± 11.30 uur
Plaats : Leeuwarden
Adres : Grote of Jacobijnerkerk

Bezichtiging Grote Kerk met veel fraaie beeldhouwde zerken. In deze kerk bevindt zich ook de grafkelder van de Friese Nassau's.

Gids : de heer Hendrik ten Hoeve
Lunch : ± 12.30 uur in de voormalige kosterij

Na de lunch om ± 13.30 uur vertrek naar de algemene begraafplaats aan de Spanjaardslaan. Deze begraafplaats is in Engelse landschapsstijl ontworpen door tuinarchitect L.P. Roodbaard en werd in 1833 in gebruik genomen. De dodenakker telt veel fraaie monumenten en smeedijzeren hekken met eigen symboliek.

De begraafplaats verkeert in een slechte toestand en dreigt te verloederen als er geen goed reddingsplan komt.

Naast de begraafplaats ligt de Joodse begraafplaats. Zeer waarschijnlijk bestaat de mogelijkheid ook deze te bezoeken.

Gidsen : Cor Brattinga en Leon Bok
Einde excursie : ± 16.00 uur
Kosten : f 17,50 inclusief koffie, lunch en infomap

Aanmelden : Terebinthbureau voor 16 juni
Telefoon : 033 653380

Bereikbaarheid : voor degenen die per trein komen is er de mogelijkheid om in groepsverband naar de Grote Kerk te lopen (± 15 minuten). Verzamelen voor het station om 11.00 uur

Parkeren : Oldehoofsterkerkhof

Inlichtingen : Wim Vlaanderen, tel. 038 531526, na 19.00 uur
Diversen : op de Joodse begraafplaats dienen de heren een hoofddekseel te dragen

PARIJS

Zie ook de informatie in Nieuwsbrief, VIII, nummer I, februari 1994

- 28 oktober : vertrek Eindhoven 18.00 uur. Lunchpakket meenemen. Koffie is in de bus te verkrijgen. Aankomst bij het hotel in het centrum van Parijs ± 23.00 uur.
- 29 oktober : gezamenlijk ontbijt. Bezoek aan de piepkleine begraafplaats Picpus. Bezoek begraafplaats Père Lachaise onder leiding van een gids. Diversen waaronder diner, lichttour en boottocht.
- 30 oktober : ontbijt. Tour de Montparnasse (uitzicht) en cimetière de Montparnasse.
Lunch. Bezoek Montmartre, place du Tertre en/of cimetière de Montmartre.
Terugreis 15.30 uur, aankomst te Eindhoven 21.00 uur.
- Kosten : ± f 285,00 bij een deelname van 50 personen.

Aanmeldingsbon: (Uitknippen of overnemen op briefkaart of briefpapier en inzenden aan het Terebinthbureau)

Hierbij geef ik mij op voor de excursie naar Parijs op 28, 29 en 30 oktober 1994. Als aanbetaling maak ik f 100,- over op postbankrekening 1938949 ten name van W.A. Vlaanderen te Zwolle, onder vermelding van: **Excursie Parijs.**

NAAM ..... V / M

ADRES .....

POSTCODE .....

WOONPLAATS .....

TELEFOON .....

Inlichtingen : Wim Vlaanderen
Telefoon : 038 531526 na 19.00 uur

AGENDA

- 14 mei : open dag Nieuwe Oosterbegraafplaats te Amsterdam
- 14 mei tot : tentoonstelling "Graven in het verleden" en hedendaagse
15 september grafkunst op de Nieuwe Oosterbegraafplaats te Amsterdam
- 28 mei : algemene vergadering van De Terebinth op de begraafplaats
Rusthof te Amersfoort; het inventarisatieproject in
Utrecht
- 4 juni : excursie Noord-Holland: begraafplaatsen te Alkmaar en
Veenhuizen en grafkistenfabriek Bogra te Enkhuizen
- 18 juni : excursie Leeuwarden (onder voorbehoud)
- 25 juni tot : tentoonstelling "Zerken in Friesland" in het Fries
28 augustus Museum te Leeuwarden
- 27 augustus : excursie erevelden bij de Grebbeberg en Loenen
- 24 september : excursie Groningen
- 28 oktober : excursie Parijs (Père Lachaise)
- 29 oktober : excursie Parijs (Père Lachaise)
- 30 oktober : excursie Parijs (Père Lachaise)

Noteer deze data in uw agendal